

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXVI-ik évf.

Január—Február. 1891.

1-ső füzet.

NÉHÁNY SZÓ A GERMÁN NÉPEK MYTHOLOGIJÁRÓL.¹⁾

Azok, kik a „Ker. Magv.“ 1889-dik évf. 2. és 3-dik füzeteiben közzétett adalékaimat olvasták, talán e rövid vázlatot is figyelmükre fogják méltatni s ha e néhány szó olvasásához kezdenek, legott észre veendik, hogy ezek az azokban hiányzóknak legalább egy részét pótolják. Az indo-európai népek ősi vallásairól szólva, ha némi teljességre igyekezünk, a germán- és szláv-eredetű népekéről is meg kell emlékeznünk; azoké itt következik, ezekére most nem vállalkozom.

Egy ős-régi mythologiai genealogia szerint, a germán népek törzsatyának, Mannus-nak (a. m. ember, tulajdonképen „gondolkodó lény“) három fiától származtak a Ingvaeonok, Herminonok és Istvaeonok nemzetségei. Az Ingvaeonok Germánia északi partjait lakták s ó-fries és ó-szász nyelvjárású népekre osztottak. A Herminonok a középtartományokban s a Duna mentén terjedtek el s nyelvjárások az ó-felnémet volt. Az Istvaeonok a Harztól a Vistuláig terjedtek s a goth nyelvjárást beszélték. E három néptörzsen kívül még megemlítettők a Hilevionok, Skandinávia lakószai, a kiknek ethnikus neve a heliu szótól származik, a mi sziklát jelent. A Kheruscok, Márkómánok és Quádok a Hermionok néptörzshöz tartoztak, míg a Lán-gobárdok, Vándalok, Góthok és Burgundiak az Istvaeonok közül valók.²⁾

Tacitus az említett mythologiai származatrendről a következőben tudósít: „Celebrant (Germani) carminibus antiquis (quod unum apud eos memoriae et annalium genus est) Tuisconem Deum, terra editum, et filium Mannum, originem gentis; conditoresque Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaeones, medii Hermiones, ceteri Istaeuones vocentur.“³⁾

A Tuisco nevet az erre vonatkozó etymologiai mythos, a régi

¹⁾ Ez adalékokat legnagyobb részt Grimm Jakab „Deutsche Mythologie“ cz. korszakalkotó munkájából gyűjtöttem össze s ezek egyikét-másikat másuttan vett analogiákkal egyeztettem.

²⁾ A Suevi elnevezés eredetileg ide-oda bolyongó népeket jelentett, mely elnevezésnek Saxo talán éjen ellenkezőjét teszi.

³⁾ „Germania“. 2.

germán *tho*, ill. *thon* „föld“, „agyag“ szóból származtatta, mely a hellén *χθων*-nal egyazon. *Tuisco* tehát ép annyira jelent földből eredtetet, mint *Erechtheus* Homernél¹⁾ (*Ἐρεχθεύς*), régiesen *Erichthonios* (*Ἐριχθόνιος*), mely összetételben *khthonios* a. m. „földből való“, *eri* (*ari*) hatályosító részszócska, l. ö. h. v. *ἐρβωλαξ* „termékeny talaju“ stb. *Ádám* (*אָדָם*) neve a héber genealogia elején szintén összefügg az *אָדָם*²⁾ szóval, mely épp úgy mint a hellén *χθων*, germán *thon*, földet jelent.

A földistenséget a régi népek istennőnek képelték, így a *doonai* ősrégi szentély papnői az örökkön létező *Zeus* mellett, „a ki volt, a ki van, és a ki lesz“, a földistennőt, a ki az emberiséget az esztendőkként megújuló termények áldásában részesíti, névszerint említve magasztalták. A germánok is a föld megszemélyesítőjét istennőnek tartották s ez az ónord mythológiában *Jörd*, az ófelnémetben pedig *Ērda*, *Ērda*-nak neveztetett, mely név a jelenlegi „Erde“ névvel egyazon. Némely nép mythosában azonban a földistenség hímneműnek képeltetett, így a rómaiak is *Tellus*-on kívül egy *Tellumo* nevű földistent is imádtak. *Ērda*-tól származott tehát *Tuisco*, „a földből való“ s ennek *Mannus* nevű fiában a germán népek közös ősóket tisztelték. Az óind vallási irodalomnak egyik terjedelmes művében. u. m. a *Çatapatha-bráhmana*-ban, mely tizennégy könyvet (*kanda*) foglal magában, az első könyv nyolczadik olvasmánya az istentisztelet részleteivel foglalkozik s az erre vonatkozó rendeletek alkalmából a *Vedákra* emlékeztető régies nyelven elbeszéli, miképpen menekedett meg *Manu* a mindeneket elárasztó özönviztől. *Manu*nak egy mosakodás közt kezébe került hal előre megjelenti a közelgető vízözönt s kéri, hogy, a mig megnő, magánál tartsa. *Manu* őt felnevelvén, midőn már igen nagygyá lett, tengerbe bocsátotta. A hal jövendöléséhez képest *M.* az özönvízre megtette előkészületét, hajót gyártott, s a mikor az ár bekövetkezett, hajójába ült, melyet a háládatos hal, köteleibe fogózva, az észak hegyéig vontatott. Ott egy fához kötvén a hajót, bevárta az ár leapadását, a mikor is az özönviz megszűntével hajóját elhagyta s ekkor rajta kívül más ember nem volt a föld területén. A vizeknek hozott áldozataiból egy nő származott, a kivel a földet ismét megnépesítette. Ez az ind *Manu* a germán *Mannus*-sal egy-

¹⁾ *Ilias*, 2. 547.

²⁾ *אָדָם אֱדָם* Gen. 9, 20 a. m. „földművelő.“

azon mythicus személy, az indógermán népek őse, kit az indok épp annyira tartottak saját ethnikus ősöknek, mint a germánok.

A különböző germán nyelvjárásokban egy mindezekkel közös szó jelenti a legfőbb lényt, az ég és föld hatalmas urát, u. m. gott, gothúl gup, ags. god, ó-nord god. Ha a germán gott szó a perzsa khodâ-val egyazon, a mi valószínűnek látszik, úgy eredeti értelme „maga adta“, „a se datus“, mintegy ἀποπαύω, mert a perzsa khodâ avestai alakja gvadâta a szanszkrit svadâta-val egyezik. Az ó-felnémet nyelv néhány személyneve, mint Cota frit ma Gotfried, épp úgy képeztetett, mint a héber Elifléth s az ehez hasonló nevek. Az angolszások a god szó többes alakjával (godu), az ó-nord pedig a neutr. god-dal fejezte ki, míg Istent a hímn. gud-dal nevezte meg, l. ö. h. v. a héber אֱלֹהֵי מִצְרַיִם „Egyiptom bálványai“ kifejezést. Az Isten neve iránt való tiszteletből — írja Grimm Jakob — a germán káromlásaiban, erősítéseiben s esküiben azt valami módon megváltoztatta, mert érezte, hogy az ilyenekben nem illő dolog Isten nevét felvenni, így keletkeztek a potz wetter, kotz wunder-féle kifejezések, melyekben a gott szó, közép torokhangú kezdőbetűje, vagy a p ajakhangra változik át, vagy k-vá erősödik. Potz wetter a menydörgő Donar-ra vonatkozik, az égi háboruban nyilatkozó istenre, kotz wunder pedig Isten csodáit idézi fel s ezzel a csodatevő Istenre hivatkozik, a ki mindeneket megtehet.¹⁾

A francia is az ilyen kifejezésekben a dieu szó foghangú kezdőbetűjét vagy ajak-, vagy torokhangra változtatja, p. o. sang-bieu, a. m. „sang de dieu“, parbleu „par dieu“ stb. Az Isten neve iránt való tiszteletből, a kinek „nevét hijába ne vegyed“ (Mózes II. k. XX. r.) יְהוָה nevét már a régi Héberék közül is sokan, úgy a hogy az valóban hangzott, nyíltan kimondani nem merték s e névalak magánhangzóit az אֱ-בől vették át. A Samáritánok יהוה helyett אֱשִׁמָּה-t („név“) mondtak, s a későbbi héber irodalom, a midrašok és talmudi könyvek írói, Istent szintén אֱ-vel nevezték²⁾ s ezen elnevezésnek világos nyomaira találunk már az ó-testamentomi könyvekben is, így p. o. a 9-ik Zsoltár 11-ik versében, hol az Isten dicséretében gyönyörködők „neve szeretői“-nek mondatnak: אֱתֵּי אֱשִׁמָּה. A név szót a későbbi héber írók épp úgy hasz-

¹⁾ A magyar „mi az Isten csodája“ a kotz wunder-hez hasonló összetételre mutat, olaszúl „che miracolo“ stb.

²⁾ A talmudi írók Istent אֱ-nek („ég“)-nek is nevezik.

nálták Isten neve helyett, mint a hellén írók *ἑρμης*-t helyenként *λόγος* helyett használják. Horatius levelei elsejének 16-aik sorában e szavakat olvassuk:

Jurandasque tuum per numen ponimus aras;

az id. versben *numen* „isteni erő“ *nomen* helyett áll, mert Augustus nevét a költő isteni erőtől áthatottnak tudja. Az esküvő in „*nomen alicuius*“ vagy „*per numen alicuius*“ esküszik, pedig ez a két szó etymologiailag is különbözik egymástól.¹⁾ A Korán-t az arabok *hakk*-nak is nevezik, a mi igazot jelent s ezt Isten *alláh* neve helyett is használják, így a többi közt az eskünél, p. o. *lallahakü* „Istenemre“ stb.

Az ó-nord mythológiában *âs*, többese *aesir*, a főisteneknek alárendelt isteneket jelenti, azonban ez a név magának *Odin*-nak is tulajdonittatik. *Âs*, *ans* Ulfilasnál gerendát jelent (*δωξός*) s úgy látszik, hogy a germánok *âs*-jaikat az égbolt támaszainak, tetőzete hatalmas gerendáinak tartották. Tizenkét ilyen ó-nord *aesir*-ről van szó, l. ö. h. v. a hellén, etrusk, római 12 istent, kiket „*dii consentes*“-eknek neveztek. Az „imádkozni“ szó gothul *inveita*, *invait*-nak hangzik, mi összefügg az ó-nord *vita*-val „hajlani“ szóval; goth *bida* a. m. „imádság“, *bidjan* „imádkozni“, a jelenlegi német nyelvben „beten“, ez a szó is eredetileg „hajlást“ jelentett. Az imádkozó germán pogányok észak felé néztek, míg a keresztények keletnek fordultak. A német *opfer* „áldozat“ szó a latin „*offere*“-ből jött; az ós germán *blôtan* „áldozni“ kifejezés eredeti értelmét *Grimm* nem tudta kideríteni. Az imádságra vonatkozólag *Nic. Magni de Göw* „*registrum superstitionum*“ cz. 1415-ben írt művében a többi közt ezeket mondja: „*insuper hodie inveniuntur homines, qui cum novilunium primo viderint, flexis genibus adorant vel deposito caputio vel pileo inclinato capite honorant alloquendo et suscipiendo.*“ Az emberáldozatról a germán népeknél *Tacitus* a következőkben tudósít: „*Deorum maxime Mercurium colunt: cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quod signum ipsum, in modum liburnae signatum, decet, advectam religionem.*“²⁾ Az istenek közt *Mercurt* tisztelik leginkább s bizonyos napokon istennek tetsző dolognak tartják neki emberáldozatot hozni. *Herculest* és *Marsot* megengedett állatokkal

1) *Nomen* „(g)noscere“-vel, *numen* „nuere“-vel függ össze.

2) *Germania*, 9.

engesztelik. A Suevek egy része Isisnek is áldoz. E külföldi vallás-
gyakorlat okát s eredetét nem ismerem, a liburniai könnyű hajó
alakját utánzó jelképe azonban arra mutat, hogy ez külföldről be-
hozott szertartás.“ Tacitus id műve más helyén azt írja, hogy a
germánok bizonyos időben erdők sűrűjében jönnek össze, s ott nyil-
vánosán vágják le az áldozatra kiszemelt embert s így ünneplik meg
a barbár szertartás iszonyu kezdetét.“¹⁾ Állatok közt leginkább lovat
áldoztak.

A templom különböző régi germán nevei eredetileg erdőt jelen-
tettek, így az ó-felnémet *haruc*, többese *harugâ*. A góth építkezés
csúcsivei a sudarba szökellő fák alakját utánozzák. Az, a mit a II-dik
évszáz egy írója a Keltákról mond, Grimm helyes megjegyzése sze-
rint a germánokra is vonatkozik: *Κελτοι σέβουσι μὲν Δία, ἀγαλμα δὲ
Διὸς κελτικὸν ὑψηλῆ ἑρῦς*, a Kelták Istent imádnak s Isten jelképének
a magas tölgyet tartják.“ A germánok is a tölgyet tekintik szent
fájoknak, a szlávok a hársot, a magyarok a szadokfát²⁾ és a diófát.
Az istenek egy nagy része a germán mythologia szerint az erdőket
s az erdők egyes fáit lakta, mások az égben, vagy mint az idéztem
aesir-ek, a hegytetőken s mások megint másutt lakóztak. Tacitus
az erdők szentségéről így ír: „*ceterum nec cohibere parietibus deos,
neque in ullam humani oris speciem adsimulare ex magnitudine
coelestium arbitrantur. Lucos ac nemora consacrant, deo-
rumque nominibus adpellant secretum illud, quod sola reverentia
vident.*“³⁾ „Az isteneket falak közé nem szorítják, emberi alakhoz
nem hasonlítják, a mit megegyezőnek nem tartanak az égiek magasz-
tosságával. A berkeket és ligeteket beszentelik, s a sűrű lombok
titkát, melyet csak a tisztelet lát, az istenek neveivel illetik.“ Em-
beri hasonlatosságra alkotott idolumok Germania azon részeiben em-
lítettnek leginkább, a hova a római *cultus* elterjedt.⁴⁾ Grimm Jakob
az ó-germán vallásos életnek következő képét vázolja: „Istenek lak-
nak a szent ligetekben, emberi hasonlatosságra alkotott szobraik
nincsenek, templomfalak nem emelkednek, hanem az istenség lakta
helyeken szent edényeik s oltáraik vannak s vad állatok fejei függ-
nek az oltár felett emelkedő fák ágairól. Ilyen helyeken tartották
istentiszteletüket s gyűléseiket, hol törvényt láttak. Mindenütt szent

¹⁾ Germ. 39: „*stato tempore in silvam coeunt, caesoque publice
homine celebrant barbari ritus horrenda primordia.*“

²⁾ Kresznerics Ferencz magyar szótárában a m. „tilia“, „hársfa“.

³⁾ Germ. 9.

⁴⁾ Erre vonatkozólag Grimm néhány igen tanulságos példát hoz fel.

ihlet és tisztelet, s az ó-korra való kegyeletes visszaemlékezés! — Papjaik és papnők voltak, kik a nyilvános istentiszteletet, különböző szertartásait a törvény és szokáshoz képest hiven végezték.

A fetisizmus világos nyomait a germán népek azon babonájában találjuk, mely szerint a fűveknek és köveknek isteni erőt tulajdonítottak. A kísértetekről való hiedelmeikben pedig a holtak és ősök cultusa rejlik, mely a šamanizmusnak egyik válfaja.

A pogánykori germánokról tudósító latin szövegekben Mercurius Wuotan-ra, Jupiter Donar-ra s Mars Ziu-ra vonatkozik. A germánok legfőbb istene Wuotan volt, mely névnek nord alakja Odinn s eredeti értelme az ó-felnémet watan „által menni“ igében rejlik, minél fogva Wuotan tulajdonképen a mindeneken áthatót jelenti. Odinn a Hlidsciâlf hegyről nézte a világot, épp úgy, mint Zeus az Olympról vagy az Ida hegyéről s Ida tudvalevőleg nemcsak a phrygiai s krétai Ida hegyet, hanem minden erdős hegyet jelentett. A másik főisten Donar a büntető és haragvó isten neve. — Zio u.m. Ζεύς, szanszkrit djaus, a fényes égbolt; ez a hadak istene. — Fro az egyes embereket és népeket örvendeztető isten. — Bald r eredetileg a napistent jelentette, ki naponként elmerül az éj sötétébe, hogy naponként újból előtámadjon. A germán istennők legfőképpen az egyes családok házvitelére ügyeltek, gondjok azonban kiterjedt a mezőgazdaságra is, örködnék a fonás, szövés, vetés és aratás felett. Azonban vannak harcziás istennők is, a kiktől a győzelem nagyrészt függött, l. ö. h. v. a hellén Enys-t, Nikê-t, a római Bellona-t s Victoria-t. A föld istennőjét az ó-nord mythologia, mint fennebb említettük, Jörd-nek nevezte, a mely névnek ó-felnémet alakja Ęrda Ęrda s majd Odinn nejének, majd megint leányának mondja, a kítől a hatalmas Thôr (Donar) született. Tacitus szerint Nerthus a germán pantheon egyik istennője, kit mythológiájok más forrásai himnemű istenségnek mondanak. Az Isis cultus Tacitus szerint leginkább a járó-kelő Sueveknél terjedt el, ki ez istentiszteletet nálók azért is idegen eredetűnek tartja, mert jelképe: Isis hajója (navigium Isidis) az egyptomi cultus lényeges része. A könnyű hajót (liburna) tavasszal szentelték fel Isisnek, mikor a vizek a téli viharok elmúltával ujjalag hajókázhatókká lettek. — Frau Holda (Hulda), a kegyes¹⁾ istennő a házi rend felett örködik, béke kedvelő s csak akkor lobban haragra, ha a házban rendetlenséget veszen észre. A havat Holda küldi s vizekben szeret tartózkodni; ere-

¹⁾ Neve is azt jelenti, l. hold „kegyes“, „kedvező“.

detileg az égi fény istennője volt, épp úgy, mint Frau Berchte (Perahtha), a ki a fénylő havat létre hozza, etymologiailag is a „ragyogó istennő“, a kivel gyakran azonosítják s méltán, mert eredetileg vele egyazon volt. Frau Berchte a fonást különös figyelmére méltatja. A nord mythológiában Frigg Odin neje s Freyja Freyr nővére, neve urnőt jelent s a fro alakból eredt, mi eredetileg urat jelentett.

Prignitz vidékében aratáskor Fru Gode-hoz imádságot intéztek, mely név egy ehez hasonló szövegben Fru Gaue-nek hangzik. E rövid kéve felajánló ima eképpen szól:

„Fru Gaue haltet ju fauer düt jar up den wagen
dat ander jar up der kare.“

Azaz:

„Frau Gaue! fogadd e terményt, az idén szekérel,
jövő évben taligával.“

Grimm a Gaue nevet, épp úgy, mint az id. Gode alakot a Gwode ill. Wode, Woden névalakból származtatja, e név tehát eredetileg Wuotan volt s az illető vidék népe a legfőbb germán istent épp úgy változtatta át istennővé, mint az említett Nerthust, kit Tacitus forrása istennőnek mondott. Egy angolszász imában a szántóvető kéri a mezők termékenységét, i. a Grimm által idézett cod. exon.-t, 5214. — Grimm J. nagy munkájában, egy ó-germán méhészimát közöl latin fordításban s már keresztény színezettel, a melyben a méhész arra kéri Istent, hogy a rajokat az elszéledéstől megóvjá. A latin szöveg így hangzik: „Ad revocandum examen apum dispersum adjuro te mater aviorum¹⁾ per deum regem coelorum et per illum redemptorem filium dei te adjuro ut non te in altum levare nec longe volare, sed quam plus cito potes ad arborem venire (velis): ibi te alloces cum omni tuo genere vel cum socia tua, ibi habeo bona vasa parata, ut vos ibi in dei nomine laboretis.“ „A méhek vissza hívására esküvel kényszerítlek oh méhkirályné s Istenre, a mennybéliek királyára, s Isten fiára, a megváltóra kérek, a magasba fel ne emelkedj, messze ne repülj, hanem minél előbb szállj le e fára egész nemzetségeddel, ott számotokra jó kaptárokat készítettünk elő, hogy bennök Isten nevében dolgozzatok.“ (Baluze capitul. 2663.) A cod. vindob. theol. 259-ben több olyan latin és német imaformulák foglaltatnak, melyek segítségével bizonyos bajokat elke-

¹⁾ Angolszász becomodor.

rülhetőknek s bizonyos előnyeket biztosíthatóknak véltek. Hadd következzék a mondott gyűjteményből néhány ilyen rövid mutatóvány:

„(De eo quo) d spur i hal z dicimus — — — — Ad ver mes occide ndos. Fer u i n a (?) dei gracia plena. tu habes triginta quinque indices et triginta quinque medicinas etc. Ad apes conformandos, vos estis ancillae domini, adjuro vos per nomen domini ne fugiatis a filiis hominum. Ad pullos de nido. crescite et multiplicamini et vivite et implete terram.“ „A férgek kiirtására. Fer u i n a (?), isteni kegyelemmel teljes. Harminczöt mutogatásod van s ugyanannyi orvosságod. A méhek alkalmazkodásáról. Az Ur szolgálói vagytok, Isten nevére kényszerítlek, ne távozzatok az emberek társaságától. A madárfiakról a fészekben. Nevedjétek, szaporodjatok, éljétek és töltsétek be a földet.“ Mózes I. könyve 1. r.-ben a madarakra mondott áldás röviden így hangzik: „a repdeső állatok is pedig szaporodjanak a földön“ (22). A thüringi erdő délkeleti lejtőjén egykor s még nem igen régen a szárazság napjaiban az ohajtva várt esőért így imádkoztak:

„O Herr, gieb Regen und Sonnenschein
In Greiz und Schleiz und Lobenstein,
Und woll'n die andern auch was han,
So mögen si es dir selber san.“

„Oh Isten, adj esőt és napfényt
Greizban, Schleizban és Lobensteinban,
És ha a többi is ilyet ohajt,
Ők magok kérik azt te tőled.“

Ez imádság elmondói vastag önzésben leledznek, midőn az ohajtott jót csupáncsak magoknak kérik, a reájok nézt vele járó áldást politikai határok közé szoritják, melyeken kívül bármi is történhetik. A platói tan emelkedő érosz-án allapuló vallás mily magasan szárnyal az alantias önzés felett, midőn szerinte a szeretettől áthatott szivek örvendő feszültséggel szemlélik, mint fejlődik folytonos munkájok által a közjó gyümölcse.¹⁾ És e paltói tan felett megint mily magasan áll a Krisztusi tudomány, a mely szerint követői arról ismertetnek meg, hogy valóságos tanítványai, ha egymást szeretik: *ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους' καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἔὰν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις.*²⁾ Plato azt a befolyást tartja szem előtt,

¹⁾ L. Kvacsa János „Plato symposionja és az Akadémia“ megj. az „Egyetemes Philologia Közlöny“ XIV. évf. IX. füzetében.

²⁾ Ján., 13, 35.

melyet a szónok hallgatóira, az atya gyermekeire, a nevelő tanítványaira. a bölcs és erkölcsös férfi környezetére gyakorol. Krisztus urunk nem az ilyen részletes viszonyra van tekintettel, az általa adott „új parancs“ (ἐντολή καινή) kihat az egész emberiségre, kiterjed az ellenségekre is, jellege: egyetemlegesség s teljes és tökéletes áldozatkészség, mert senkiben sincs nagyobb szeretet annál: mint a ki életét adja másokért.¹⁾

GR. KUUN GÉZA.

¹⁾ „Nintsen senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki az ő életét adja az ő barátiért“ Ján. XV., 13.